3

૩-જી

OPera

opera

ઓપેરા

મેવાડનો

પ્રતાપસિંહ

મેવાડનો

પ્રતાપી ચંદ.

નાટકનો ટુંક સાર.

"કીર્તિ અથવા સત્તાના લોભ ખાતર નિડર બહાદુર લશ્કરને રણમાં દોરી અનેક વિજય મેળવતા વીર કરતાં મનની મહત્તા અને અડગ ધર્મ નીતિનું ઉત્તમ ચિત્ર બનતો મહાત્મા જગતમાં વધારે પૂજનીય છે. પહેલો ઉદ્ધત થયેલાં ચંદને વધ મનમાં અભિમાનપણે એ ચઢતી પ્રજાની અધમ " "પ્રજાઓને નાશનાં બીજ રોપે છે; ત્યારે બીજો મનુષ્યનાં ... મનને કોમળ બનાવી, તેમાં પોતાના ઉત્તમ ચરિત્રનો દીપ પાડી, અધમ દશામાં આવેલી પ્રજાને પણ ઉત્તમોત્તમ બનાવે છે."

આપણો ચંદ એ પાછલા પ્રકારનો મહાત્મા છે. ખરૂં છે કે એ મેવાડ જેવાં મહા રાજ્યની ગાદીનો વારસ હતો, અને જો ગાદીપર આવ્યો હોત તો તે એક ઉત્તમ અને વિજયી રાજ્ય કર્તા નીવડત. પણ નીચેના બનાવે તે રાજા તરીકે ગમે તેટલી કીર્તિ મેળવત તે કરતાં પણ તેને વધારે કીર્તિવંત અને અમર બનાવ્યો છે.

વગર વિચારે બોલવાનાં ફળ.

વૃદ્ધ લાખા રાણા દરબાર ભરી પોતાના રાજ્યમાં નવી નીકળેલી હીરાની ખાણના ખબર સાંભળી આનંદમાં બેઠા છે એટલામાં મંડોરના રાઠોડ રણમલની કુંવરીનું ચંદ્રસિંહ વેરે વેસવાલ કરવાને રાઠોડનો ભાટ નાળીયેર લઇને આવ્યો. નાની બાળકીઓને વૃદ્ધ સાથે પરણાવવી એ ખોટું છે એ વિષે ચર્ચા નીકળતાં રાણાજીથી "આવાં રમકડાં આ ધોળી દાઢી માટે ન હોય" એમ બોલાઇ જાય છે. ચંદ્રસિંહને એ વાતની ખબર પડતાં એ કુંવરી પર પિતાની નજર થયેલી સમજી તે તે બાઈને મા કહી બેસે છે. ચંદના આગ્રહથી તથા જીર્ણ દશાસુધી

પસ્તાતા વૃધ્ધ રાજાને નાળીયેર લેવાની ફરજ પડે છે. પણ તે સાથે એ ગરીબ બાળકીનો ભવ બાળવા જતાં એને કંઇક પણ સંતોષ આપવાના ઇરાદાથી,એ રાણીને જે પુત્ર થાય તે ગાદી પર બેસે અને ચંદે પોતાના ગાદીપરના હક ઉપરથી હાથ ઉઠાવવો એવું વચન તે ચંદ પાસે માગે છે. મહાન ચંદ આ કસોટીમાંથી પણ પાર ઉતરે છે અને આનંદથી એવાં મોટાં રાજ્યપરનો હક પણ છોડી દેવાનું કબુલ કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ સિધ્ધપુરમાં માનું શ્રાધ્ધ કરીને પાછા ફરતાં આ વાત સાંભળી ઉદાસ થયેલા પોતાના નાના ભાઇ રઘુદેવને પણ માતા પિતા પ્રત્યેની બાળકોની ફરજ સમજાવી, તેના મનનાં વલણને બદલાવી નાખી શાન્ત પાડે છે.

ચંદના મનની મહત્તા સ્વાર્થનો ભોગ.

ઉત્તમ શિક્ષાની ઉત્તમ અસર.

મારવાડી રાવ રણમલની સ્થિતિ દયા પાત્ર હતી. તેથી તો તેણે મેવાડ સાથે સંબંધ જોડયો હતો. પ[illegible]ને કુંવર જન્મ્યો અને તેથી રાણા પાસે પોતાનું માન વધ્યું ખરૂં, પણ રાણાની વૃધ્ધાવસ્થાને લીધે સર્વ રાજ્ય કારભાર ચલાવનાર ચંદ જ્યાં સૂધી હોય ત્યાં સૂધી મેવાડી રાજ કાજમાં તેનાથી માથું મરાય કે ફવાય તેમ ન હતું. ખવાસ મેરૂ મારફત તરકટ ગોઠવાયું. મેરૂએ ચંદ રાજ્ય મેળવવા તરકટ કરે છે તે તથા તે કામને માટે હીરાની ખાણની ઉપજના પૈસા ખાનગી રીતે એકઠા કરેછે એવો શક રાણાના મનમાં ઉત્પન્ન કર્યો. પહેલા ગુસ્સાને પિતા તરીકેની સ્વભાવિક મમતા દાબી દે છે. પણ તેમાં બોલાયલા બોલોનો અવળો ઉપયોગ કરી ચંદ હીરાની ખાણ જોવા જાય છે ત્યારે મેરૂ તેને સુરંગ ફોડી મારી નાખવા તજવીજ કરેછે, જેમાંથી તે બચી જાયછે. બાપ જ આમ દગાથી મારી નાખવા માગેછે એમ જાણતાં બન્ને ભાઇ પર જૂદી જૂદી અસર થાયછે. રઘુદેવ ભયમાંથી ચાલી જવા સમજાવે છે ત્યારે ચંદ ખુદ પિતાના પગમાં જ પોતાની તલવાર તથા માથું મૂકેછે તરકટ ખુલ્લું થાયછે. ભલો રાજા પસ્તાય છે અને એકદમ ચંદનેજ

ગરીબાઈ દુષ્ટ મનને વધારે પાપ કરતાં શીખવે છે.

જર અને જમીન અવિશ્વાસ તથા ખરાબીનાં મુળ.

ગાદીએ બેસાડવાનો સિધ્ધાંત કરે છે. દરબાર ભરાયછે. લાખારાણા મેવાડનું તાજ ચંદને પહેરાવવા જાય છે.

એક બીજી કસો ટી. ગમે તેવી જાહો જલાલી એક ટકી મન આગળ તુચ્છછે

ચંદ્રસિંહ તે તાજ હાથમાં લઇ,નવી રાણીના પુત્ર બાળક મોકળને ભાઇની ખરી મમતાથી પહેરાવે છે અને સહુથી પહેલો પોતેજ વફાદાર સરદાર તરીકે તેને નમેછે, ઇ. સ. ૧૩૯૮. રાણાના કોમળ હૃદયમાં આથી ઘણી અસર થાય છે. ચંદને પહેલા પટાવતનો હોદ્દો, સલુંબરની જાગીર વગેરે હકો આપી પોતે રાજ્ય છોડી ગયાજીમાં જીંદગીનો બાકીનો સમય ગાળવા ચાલ્યા જાયછે. ચંદને મળેલા આ હકો તેના વંશના ચંદાવત પટાવટો આજ સૂધી ભોગવેછે.

લાખારાણા ગયા અને મોકળ રાણા બાળક એટલે સઘળો કાર ભાર ચંદને માથે આવી પડેછે. તે મેવાડી

ગમે તેવી પણ ઓરમાન મા.

પ્રજાનાં સુખ અને આબાદી વધારવા પાછળ તન મનથી મંડેછે. અને પ્રજાને પ્રિય થઇ પડેલો પાટવી પ્રજાનો વધારે વ્હાલો સામંત બનેછે. પણ એથી એના દુશ્મનોને વધારે લાભ થાયછે. રણમલ અને તેનો સાતમો પુત્ર લખુ મલ રાણીના કાન ભંભેરેછે. છેવટે રાણી શંકાશીળ બનેછે અને ચંદ્રસિંહ તરફ અવિશ્વાસની લાગણીથી જુએછે. એ જાણતાં ચંદના મનમાં દુઃખ થાય છે અને તે રાજ્ય છોડી

વફાદાર મન વહે લું દુભાયછે

ચાલ્યો જાયછે. રાણી તેનું કામ પોતાના બાપ તથા ભાઇને સોંપેછે.

વફાદારીનો બદલો આવો મળેલો જોઇ દુઃખી થતા ચંદને અકસ્માતથી પોતાના મામા જયસિંહને ત્યાં રહેવું પડેછે. અપુત્ર મામા મામી તેને પેટનાં ફરજંદ પ્રમાણે જ ચહાયછે, જયસિંહ બંડખોર સામે લડાઇમાં ગયા પછી એક દિવસ લાખારાણા

અવિશ્વાસી મન અવિચારી બનેછે.

ગયાજીમાં દેવલોક પામવાના ખબર આવેછે. ચંદ અતિષય શોકાતુર થઇ જાયછે. મામી ભાણેજને એક ખરી માતાના વ્હાલથી શાંત કરે છે અને દુઃખી બાળક એ માતાના ખોળામાં નિદ્રાવશ થઇ જાયછે. ખોળામાં સૂતેલાં બચ્ચાંને જોઇ માને જે શાંતિ થાય તેવી શાંતિથી

સુંદરબાની પણ આંખ મળી જાયછે. બંડખોરપર વિજય મેળવી આવેલ જયસિંહ ઉત્સાહમાં અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરેછે. તે એકાએક સ્તબ્ધ થઇ જાયછે. શરીરપરનાં રૂંવાડાં ઉભાં થાય છે. ખૂની બનેલા મામાના હાથમાંથી ભાણેજ છટકી જાયછે, અને તિરસ્કાર પામી મામાનું ઘર છોડી જાયછે. ખુનપર ચડેલો રાજા ચંદની પડેલી તલવારથી ઉંઘતી નિર્દોષ સુંદરબાને કાપી નાખત પણ ડાહી દાસીએ મોકલેલો વજીર તેને સ્ત્રી હત્યા કરતો અટકાવેછે.

સાહસનાં ફળ કેવાં બુરાં થાત?

વજીરની સમજાવટથી ચંદ અને સુંદરબાના સબંધની ખાતરી કરવા રાજા સુંદરબા ઉપર ચંદના નામની બનાવટી પ્રેમ પત્રિકા મોકલેછે. સુંદરબાને એ વાંચતાં ચંદ્ર સિંહપર તિરસ્કાર [illegible] છુટેછે. અવિશ્વાસથી ઉદ્ધત બનેલો રાજા નરમ [illegible] પડેછે, પસ્તાયછે, અને વગર વિચારે એ સતીપર શકો લઇ જવાના અપરાધની તેની પાસે ક્ષમા માગે છે. સર્વ વાત જાણવામાં આવેછે અને દુભાયલા ચંદને સંતોષવા બન્ને નીકળી જાયછે.

આખ[illegible] [illegible]ર સોનું તે સોનું જ.

નજરે જોયું પણ ખોટું પડે.

માંડુના રાજ્યની સરહદપર રહેતા એક લૂટારાએ લોકોને બીન ધાસ્તીએ લૂટવા એક જંગલને ભૂત જંગલ બનાવી દીધું હતું. તેમાં વધારે તાપ બેસાડવા તે કોઇ છોકરીને ચોરી લાવી તેને પ્રત્યક્ષ થતી દેવીનું રૂપ આપતો. એવી એક છોકરી મરી જવાથી એક ઘરડી માળણ મારફત માંડુના રાજાની ખુબસુરત કુંવરી સુજાણબાને ઉપાડી જાયછે. માળણની છોકરીને એ વાતની ખબર પડતાં તે પોતાની માને ગુનેહગાર તરીકે રાજા સારંગદેવ પાસે ઉભી કરેછે. પણ છોકરીની વફાદારીથી ખુશી થઇ રાજા ડોસીને માફી બક્ષી લુટારાના સ્થાન તરફ નીકળી જાયછે. અહીં ચંદને લૂટવાનો પ્રયત્ન કરતાં લૂટારાઓ નાશ પામેછે અને સુજાણબા છુટેછે. જેથી પ્રસન્ન થઇ માંડુપતિ બન્નેનાં લગ્ન કરી આપેછે.

વફાદારીનું એક ચિત્ર

અહીં પાછળ રણુમલ તથા તેનો પુત્ર મેવાડીઓને કંઇ કંઇ બહાને દૂર કરી મારવાડીઓથી રાજ્યની સર્વ જગાઓ ભરેછે અને પોતાનુ પ્રબળ વધારે છે. તથા રૈયતમાં ત્રાસ ત્રાસ વર્તાવે છે. એક વખત રઘુદેવ કચેરીમાં આવતાં આવી સ્થિતિ જુએછે. અને તે પ્રસંગમાં તકરાર થતાં નીચ મારવાડીઓ દગાથી તેનુ ખૂન કરેછે. મોકળની દાઇ ગણાતી દાસી સુષ્રુમણાથી આ દેખી શકાતુ નથી. એ બાઇને દુષ્ટ રણમલે શીયળ ભંગ કીધી હતી ત્યારથી એ કૃત્યનું વેર લેવાનું એના મનમાં વસી રહ્યું હતું. ઉપરના બનાવથી આ વેરનો ભભુકો એક દમ ઉઠેછે. તે જોઇ રાણીને રણમલની રાજ્ય પચાવી પાડવાની ધારણા સમજાવે છે તથા ખુનની વાત કરેછે. રાણીને બાપ સાથે વાત થતાં તેની ધારણા ચોખ્ખી સમજાયછે. હવે રાણીની આંખ ઉઘડે છે. ચંદને નાહક અપમાન આપવા માટે પસ્તાય છે. હવે આ નાશમાંથી કોણ બચાવે? સુષુમણા જાતે ચંદ પાસે જાયછે. તેને સર્વ વાતથી વાકેફ કરેછે. રાજ્યની દુર્દશા તથા વીર રઘુદેવના ખુનના ખબર સાંભળતાં ચંદ વેરની આગથી બળી ઉઠે છે. રાણીએ કરેલું અપમાન તેના મનમાંથી બીલકુલ ભુંસાઇ જાયછે અને સીસોડીયાનાં રાજ્યનો પુનરૂદ્ધાર કરવાને તત્પર થાયછે. ધીમે ધીમે ખાસ માણસો મારવાડી લશ્કરમાં ઘુસાડવામાં આવે છે અને રાણા મોકળને લોકોને ઉજાણી આપવાને બહાને રોજ ગામડાંમાં મોકલવામાં આવેછે. આજ દિવાળીને દિવસે ગોઠવણી પ્રમાણે ગઢુંદામાં મોકળને ચંદ આવી

એકવાર પાપી બનેલું મન વધારે અને વધારે પાપી બનતું જાયછે.

ખરા વફાદારને વગર વિચારે દુર કરવાનાં માઠાં ફળ.

મહાત્માનાં -હૃદય સદાય કોમળ હોયછે.

ક્ષમા તથા ઉદાર બુદ્ધ‌િ માણસને દે વાંશી બનાવે છે.

મળવાનો હતો, એ વાતથી અજાણ્યો મોકળ, મામાને રૈયતપર જુલમ ગુજારતો જોઇ, તેની સાથે ખુલ્લી તકરાર

બાપ તેવા બેટા.

કરેછે અને પાસવાનોએ રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યા છતાં, મ્હોતના મોંમાં પડવા, એકદમ ચીતોડ ચાલ્યો જાય છે. અહીં વેર લેવાને આનંદથી તલપી રહેલી સુષુમ્ણા રણમલને દારૂ પાઇ બેભાન બનાવે

વફાદારીનું બીજું ઉમદા ચિત્ર.

છે. અને ચંદ આવ્યાના ખબર આપવા આવેલા તેના પુત્ર લખુમલને તેમેજ હાથે ઠાર કરાવે છે. શુદ્ધિમાં આવેલો રણમલ તરકટ જણાતાં, સુષુમ્ણાને ખંજર મારેછે અને એ વફાદાર દાસી પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતાં આનંદથી મરેછે.

હવે શું આ કહેવાની જરૂરછે કે, ચંદ મહેલમાં ધસી આવી રાણા મોકળને કુંતીના હાથમાંથી મરતો બચાવી લેછે. રણમલ પડેછે અને તે સાથે મેવાડ જુલમીઓના ત્રાસથી છુટેછે, એ આનંદમાં ભાગ લેવા તેજ હોયની તેમ ચંદની પ્રિયા અને સસરો તેમજ પસ્તાતાં મામા મામો ત્યાં આવી પહોંચેછે, અને સર્વના મનપર તથા બહાર દુનીયાના મનપર પ્રતાપી ચંદના સદ્વર્તનની ઉંડી છાપ અનંતકાળને માટે ભુંસાય નહીં એવી સજ્જડ છપાઇ જાયછે.

મેવાડનો

પ્રતાપી ચંદ

મંગળાચરણ.

ચેટી— 1

સારંગપાણિ રાખજે શરણુ ગૃહી શ્યામ,
ગૌરીપતિ શાંતિ દાતા કર તું સર્વનું **કલ્યાણ**; સારંગ.
નટવર તાંડવ મહીં લીન બની હું કરૂં સદા **દેવગાન**
કાનડ કાલા કરૂં પ્રિય લાલા મધુર મુરલી રસ પાન. સારંગ
અમ ઉપર **નાયકી** તાજ રાજે ભક્તિ વિણુ સહુ અફળ **અદાન,**
કેદાર પ્રભુ તુજ ચરણુ નમુ હું **બીહાગે** કરૂ તુષ્યમાન. સારંગ.

સુત્રધાર— 2

જેણે તજ્યું વચન ખાતર સર્વ રાજ,
સીસોડીઆ તણું બચાવ્યું હરાતું તાજ;
જાણી શકાતી નથી જેની પરાર્થ સીમા,
બીજો થયો જનમ ભીષ્મ તણો ભૂમીમાં.

ચેટી— 3

આ વૃક્ષ વેલ વાટિકા સુકાય કુમળાં,
સુકાય કુમળાં વારી વિણુ કુંપળાં; આ.
સુકાય નદી ઝરણુને રીબાય જળચરો,
મુંઝાય પ્રાણી સકળ પડે તાપ આકરો,
રહી આશ કરે નાશ ઝાંઝવાં ઝળાંમળાં; આ.
શીત પવન કેરી આશ થાય અંતરે અતિ,
લાચાર નિરાધાર બને સર્વની સ્થીતિ,
ઘન બુંદ આશ કયાંથી જ્યાં વીંખાય વાદળાં. આ.

દરબારીઓ— 4

નરવર સુખકર વિજય વિજય જશ ગાઓ,
શીશ નામી અર્ણુ વિષે મેવાડના અધિરાજ તણું. નરવર.
સાસા ગગ મમ પપ ધની ધપ મગ, ગરે ગરેસા, ધપ ધસા,
ગરે ગરેસા, ગરે ગરેસા. નરવર

તાદિગ દિન્ના તિરકિટ તકધા, તક્ધિડાન્ન ધિડિનગ તિરકિટ તક,
ધાધીના ધાધીના કિડધા કિડધા તિરકિટ તિરકિટ,
તકિધડના નગ તિરકિટ, તકધુમ કિટતક ધુમધુમ કિટતક ગદિગનધા,
ધુમધુમ કિટતક ગદિગનધા, ધુમધુમ કિટતક ગદિગનધા. નરવર

વારાંગનાઓ— ૫

વિજય વિજય પામો, જશ આ જગત જામો,
અજર અમર રહો, નરવર વિઘ્ન વામો; વિજય
સબળ સકળ રાજ પદ તુજ શિશ નામો,
જળ, સ્થળ, નગ, નભ કીર્તિ ચોમેર ગાજો; વિજય
ગાઓ બજાવો રીઝાવો સખી સહુ,
ધા ધીમી કિટ ધા ધીમીકિટ ધાકિટ તકતા,
તાગીન ધાતિર [illegible] તિરકિટ તાહો દિગ દિગ, (૨)
કિડાનધા કિડાન ધાધા. વિજય

ગામડીઆ— ૬

જીઓ જીઓ દાતા જુગ જુગ તમે, ભાજી બલા સંધી જાઓ,
સખ પામો આસિસ સૌ દઇએ અમે,
આપો તરસાનું તળાવ છો ભુખ્યાનું ભોજન,
નાચી ખુંદી ગુણ ગાઓ; જીઓ.
બાપો રહો હેમ ખેમ, રાખ રંક પરે રે'મ,
તપે સુર્ય ચંદ્ર જેમ, તપો રાજ તારૂં તેમ,
સખી રે' સખી રે' સખી રે' બાપલીઆ ગરીબની છાંય થાઓ. જીઓ

બારોટ— ૭

દિસંતી દામિની, લલિત મુખ તેજે નથી કમી;
અરે એતો શોભે, મનહરણ રંભા રતિ સમી;
કટી કેરા લ્હેકે, સિંહ શરમ ખાઇ વન ગયા;
નિહાળીને કેશો, મણીધર ધરા હેઠળ રહ્યા;
અતી ચારૂ ચાલે, રજ શિર પરે દંતી ઝટકે,
દ્રગોથી છોડીને ગરવ મૃગ વીપિન ભટકે;
ઘડી બ્રહ્માએ છે, ફુરસદ તણી દી ચિત્ત દઇ,
થઇ ના થાવી ના, અવર તરૂણી આ સમ કહીં.

લાખોરાણો—

૮

કુંવર આ શું બોલે, કલંક કુડું ઢોળે,
વૃદ્ધ વયે મને શું શરમાવે વદે વચન અતોલે? કુંવર.
મનન કર કંઇ મનની માંહી, સત્ય વાત જો લે,
ધરમ કરમ તારાં રહેશે વ્હેમમાં ન ડોલે. કુંવર

ચંદ—

૯

સુખદ સમય હરખે હ્રદય ધરમ વિજય જોઇને,
પડી પિતા પાય પાવન આ કાય કરૂં પુજ્ય પાય ધોઇને, સુખદ.
દાસનો દાસ હું પાસ શું યાચવું હાથ જોડી ચહું પાસ ઉભો;
ધર્મથી બાંધ્યો ત્યાં વચનનો વાંધો શું હોયજ સુપુત કોઇને?
હુકમ કરો હુકમ કરો તાત ન ઢીલ કરો. પડી.

રધુદેવ—

૧૦

હાય! હાય! ચાલી ગઇ માત મારી!
થઇ દૂર છોડી છેક બાળક તારાં વિસારી! હાય!
અતિ લાડ કરી કરતી ચુંમ્બન પ્યાર ધારી!
નેન નીર ખળતું સદા સંભારી! હાય!
સકલ જગત માહીં નહિ સમ સ્નેહ તારી!
હાય! દુઃખ દવ સુખ ગયો હારી! હાય!

રધુદેવ—

૧૧

તાતને ન સેવે સુત ધીઃક છે તે પુતને, તાત.
નર્કનો અધિકારી તે જરૂર થાયછે;
જન્મના દેનાર મારનાર કેમ થાય નહિ?
સર્વ રીતે આધીન જેને અમારી કાયછે,
મારવું ઉગારવું એ હાથ જેને છે રહ્યું,
પિતા વિરૂદ્ધ જાય તે કપુત રે કહેવાય છે. નર્ક.

રણમલ—

૧૨

હા! મન મુંઝાય! કરૂં શું ઉપાય! હા!
દૈવ કૃતી આ કંઇ ન કળાય!
રાજ વૈભવ સુખ લેશ ન પામું! હા!
કયાં જઇ કહું, કોને કરે કોણ સ્હાય!

લખુમલ—

૧૩

આનંદે રહો, ન ડરો, ન ધરો, ચિંતા વિસરો,
ચંદ નિકંદન સત્વર કહાડું; આનંદે.
ઝપટ ચપટ કરૂં કપટ આ દિલ ભરૂં,
ઉરાડી ઉછાળી નિચે હું પછાડું. આનંદે.

૧૪

દેવી—અલબેલીના ભરથાર તમે ચાલો,
મેરૂ—હાય હાય નખરાળી નાર તું લટકે મટકે હું બેજાર,
દેવી—છબીલીના છેલા યાર; તમે.
મેરૂ—વાહ! છેલા અમેં દીલદાર તું છો અહા! ઈંદ્ર ફરી અવતાર,
દેવી—રસીલીના રસિક શણગાર; તમે.
ચાલ રંગે જમાડું રાજ, પ્રીતિ રસમાં ડુબાડું આજ,
મેરૂ—ઓહો સફળ આજ સૌ કાજ,
દેવી—મેરૂ મારો તું શીર તાજ. છબીલી.

ચપળા—

૧૫

હાલો વ્હાલો કાલા બાલુડા રે હાં
સુઇજા સુઇજાની મારા વીર રે,
નિદ્રા આવે રે મીઠાં નેણમાં રે હાં
ઘેલી માની આંખલડીનાં હીર રે. હાલો.

* * * *

મરકે મુખડું તારૂં શું તેજે ભર્યું રે હાં,
કાળા ખીંતલીયાળા કેશ શોભે ભાલ રે
હૈડાં ટાઢાં હીમ માડીનાં રે હાં
હરખે લેઉં ચુમી ગોરે ગોરે ગાલ રે હાલો.

લાખેરાણી—

૧૬

તન પ્રગટ અગ્નિ કીધો તેં દીલ મહીં મારા,
ગણ્યો તને ચક્ષુના મેં તારા; તન.
જતન રતન સમ સેવન કરતાં મેં,
મલીન શું દાગ મન તારા? તન.
કપુત પુત્ર હાય! થાય જે જનને,
અંતર બાળે હા! અંગારા. તન.

મેરૂ— ૧૭

વાહજી વાહ શું લ્હેરના આવ્યા વારો !
બંદા ગુલછેરા ઉડાવે ન્યારા; વાહજી.
ચમક્યા આને ભાગ્ય તણા છે તારા,
ખમા ખમા મેરૂ બાપો છે થનારા; વાહજી.
પેરી સોના એડી દઇએં ખોંખારા,
ઠણુણુણુ ઠણુણુણુ થાય ઠણુકારા. વાહજી

ગામડીઆ— ૧૮

ચાલો ઓહો ખોહો સહુ ખાણુ આ રાજા ખુસી થઇ જાસે,
દેવા લગાડ ના તું વાર રે નહિ તો માર ખાસે;
હીરા જડસે, ઇનામ મળસે, નસીબ ફળસે, દુસ્મન બળસે,
લીઓ લીઓ કોદાળી હાથ રે મંડો એક જ સાસે;
સૌ મળીને બધાં સંગાથ રે જાસું રાજા પાસે,
રાજા નેહે, ઇનામ દેહે, ફરસું લેરે, રૂડી પેરે,
પછી ઉજાણી જાસું સાથરે, સહુએ રાજી થાસે. ચાલો.

લાખોરાણો— ૧૯

શું કૃત્ય કરે જન ધનને માટે ધર્મ તજે કુળ કેરા હા!
માત પિતા પ્રિય સ્નેહ વછોડે છેક બનીને નમેરા હા! શું!
મોહક જાળે લુબ્ધ થઇ હા! પાપ થકી રહે ઘેર્યા હા!
ધિઃક એ માયામાં સહુ મોહી, ફોકટ મારે ફેરા હા! શું!

ચંદ— ૨૦

બાપુ કરો મને ઠાર ક્ષણું લગાડો ન વાર,
શુભ શુભ દીન આ છે રે, બાપુ.
મરણુ શરણુ થતાં નહિ જ ડરૂં હું,
તન અર્પણુ તમ ચરણુ કરૂં હું,
આવાર તલવાર ગૃહી કરો મને પાર,
છે સફલ સફલ દેહ ધન્ય ખરે. શુભ.

૨૧

લાખોરાણો—

જા જા જા હરામી નફટ નિર્લજ થા તું પાજી દૂર દૂર, જા.
હટ થુઃ છટ થુઃ ધિઃક તારી જાત ધિઃક તારી માત; થા.
બાળને ફસાવી, જાય તું ફાવી ? કપટ જાળ તેં કાળ બીછાવી,
ખોટું સમજાવી, મુજને ભમાવી, નીચતા ચલાવી,
આરૂં રીબાવી ચીતામાં બળાવી હું. થા.

૨૨

લાખોરાણો—

ભજી લે તું મન હરી સુખકારી,
અમીઝર નજરથકી ન કરે દૂર, તાપ દે વિદારી. ભજી.
માન ન અવિચલ ક્ષણભંગુર [illegible] ગુ ભાઇ,
મોહ માયા મહીં રહે [illegible] તું લપટાઇ,
[illegible] રહે ન [illegible]
ભમે ના તું ભવ તાત વિસારી,
દાતા શાતા વિણુ ગણુ ન અવર કાંઇ મો[illegible]ક્ષ તણી બારી. ભજી

૨૩

વારાંગનાઓ—

છાઇ રૂત પ્યારી ખીલા ગુલેઝાર. છાઇ.
ખીલે હંએ બન બન, ફુલી હએ સઓસન,
રાખે સદા કીરતાર; છાઇ.
બેલા ભી ફુલા, ફુલી ચંબેલી,
રંગ રચો હર ઠાર. છાઇ.

૨૪

વારાંગનાઓ—

મુગટ શિર સોહે નૃપતિ જયકારી,
વારી વારી રતિપતિ બલિહારી; મુગટ.
સભા પુરંદર જેવી કે અન્ય ઉપમા દેવી !
અંતર અંદર શાંતિ શાંતિ ફેલાવે, ભાવે,
ગુણ ગાઇએ ભૂપતિ સુખકારી. મુગટ.

૨૫

મોકળ—

નિષદિન શંભુ ધ્યાન સહુ ધરો એ ભયહારી ભોળાનાથ;
પતિત પાવન કરનાર એ દયાળુ સુખકારી ભોળાનાથ;

અખિલ વિશ્વ સૃજનાર ખરો સ્વામી, વિકટ સંકટ હરનાર એ
દયાળુ–ભયહારી ભોળાનાથ.
ભાવે ભજી ભવ સરિતા તરો રે તમો, મુક્તિ સત્વર દેનાર એ
દયાળુ–સુખકારી ભોળાનાથ.

ગોકળ—

૨૬

માતાજી મારાંછો પ્રાણુથી પ્યારાં આ ભાઇને દૂર કરો કાં ?
ચતુર છો તમો વ્હાલાં માતાજી આ હાથથી દુઃખ વરો કાં ?
ઓ ભાઇ મુરબ્બી મારા, થાઓ માં ન્યારા,
ભાઇ વચનથી શું ફરનારા ?
પાય પડી માગું ! નમી નમી યાચું, જુઓ જુઓ ભ્રાત સામું !
ક્રોધ ધરોમાં ! પરહરોમાં ! નાહક દુઃખ ધરો કાં ? માતાજી

ચંદ—

૨૭

નકામી હરામી તની સેતાની ના ચલાવ ચૂપ ચૂપ ચૂપ;
કરૂં નિકંદ તુજ ફંદ છું અમંદ માન માન; નકામી.
જાણ્યું ધાર્યું છે તેં કરવા જમાવ, જા જા કદી નીચ નહિ તેમાં ફાવ,
હા! હા! ગુમાની જાળ બીછાવ તુ, નારી બીચારી ભોળીને ભમાવશું ?
ધારૂં કલંક, જો વાળું અંક મોરૂ નિશંક માન નાદાન. નકામી.

ચપળા—

૨૮

રંક ગણી રક્ષા કરો ! જય શ્રીગોપાલ !
પ્રણમી લાગું પાય ઓ પ્રભુ દુઃખ હરો ! જય શ્રીગોપાલ !
ભયહર ભર દરીએ ડુબું ! „
શિર પર જાગ્યો કાળ સ્હાયક તુંજ ખરો „
કંપે કાયા માહરી ! „
અન્ય મને ન આધાર બાળક કર ધરો !

રણમલ—

૨૯

માની મારૂં કહ્યું માન,
નમણી રમણી ચંદ્ર સમાણી, મોહનાં માર્યાં તેં બાણ; માની
કોમળ કળી અલબેલી ઘેલી, માન ન ધર તું ગુમાન,
છણકો છોડ લપેટ આ કોટે, પી પા પ્રિય રસ પાન. માની.

૩૮

સખીઓ—

નવલ યૌવના ફુલે, ખુલ ખુલ ગુલજાર ડાળીએ ચડી ઝુલે; નવલ
નવીન સુખે મલક મુખે રસિક સંગ રસાળ,
મદભરી રસ રંગભરી ચાલે ગજગામિની ચાલ; નવલ
રસીલાં રંગીલાં છબીલાં બા ચન ભ્રમર કર્યો છેલ,

સુજાણબા—છક ભરી બકવાદ કરો શું જાણે હરાડા બેલ ? નવલ

ચતુરી—ઘેલી છકેલી નવેલી સાહેલી શું સાસરે સાકર સ્હેલ;

સુજાણબા—લુચ્ચી ચતુરી હારી હું તુંથી, મારો કેડો મેલ; નવલ

૩૯

સુજાણબા, સખીઓ—

તન મન ધન વારૂં શ્યામ સુંદર પર મ્હોરે પધારો રાજ મારે,
છબીલા છેહ દેવો ઘટે ન તમારે; તન.
[illegible] કરી નયન અણુસારે; છબીલા
[illegible] ઉડાવું, હૈયે લગાવું, [illegible]ાં જાશો આવારે; છબીલા
એ રંભા અવતાર મુજ માટે કરી [illegible] ધારે. છબીલા
મોજ માણો અપાર બંદા ખુબ થયા છે ખુશ[illegible]

૩૨

સુંદરબા—

સંતતી વિના સુખ આ નકામું. સંતતી.
શાન્તિ નહિ અંતરમાં લેશ પામું !
રાજ વૈભવ સુખ કંઇ નથી ગમતું ! સંતતી.
હરી ! હરી ! જુઓ મારી સામું !

૩૩

સુંદરબા—

સુંદર રમકડું મારૂં આ પ્યારા મારા; સુંદર.
સોને મઢ્યાં હીરે જડ્યાં વસન આભૂષણે, પ્યારા.
મનહર તન શણગારૂં આ.
જોઉં છબી ધારી ધારી, ચૂમી જાઉં વારી વારી. પ્યારા.
મધુર લાગે છે મુખ પ્યારૂં આ.

૩૪

બાવાઓ—

શ્રીગુરૂ દત્તાત્રેય મહારાજ,
મમ મન ભાવન, તવ પદ સેવન, સુખદાયક સુખ સાજ.

સારંગદેવ— **૪૨**

પાપી ફસાવી રીબાવી ઉખાડું મુળ,
નીચ વાસ વણુસાડું ફહાડું હું શુળ; પાપી.
મતિમંદ અંધ થયો છે સ્વચ્છંદ,
સિધારી સંહારી ફકાવું હું એને ધુળ. પાપી.

સુષુમણા— **૪૩**

રાજ તમે મુજને રે નેહની લેહ લગાડી હો,
લેહ લગાડી ને મન વશ કીધાં
મોહનાં માર્યા પ્રાણુ હો; રાજ.
દાસી તમારી લેજો રાજ ધારી,
બસ પ્યારી હું ને તમે [illegible] હો. રાજ.

[illegible]૬

[illegible]દ—

કોઇ ભારી, સારી દુનીયાકી દઔલત હમારી–
[illegible] બારા, કરા જરદારોંકે સર સવારી. ઢુંડો.
હમજો અપના હુન્નર કુચ્છ દીખાવેં, સુરમા આંખોકા પલમેં ઉડાવેં
જાકે હુશીયારોંકો બેચ આવેં, બોલેં જુટ, કરેં લુટ,
જગત બીચ ચારોં ખુટ, દગાબાજી હમારી હએ જારી. ઢુંડો.

સખીઓ— **૩૭**

ઉપવન આ શોભા સારી સખી,
ફૂલી ઠંડી બહાર, સારી મન સુખકાર, ઉપવન.
મનહર પ્રિયકર તન તાપ દે વિદારી.
રચના રચી છે ન્યારી ન્યારી, જુઓ સખી સહુ ધારી ધારી,
અકળ કળા પર વારી વારી, તન શાંતિ પ્રસારી સારી,
વૃક્ષ છોડવે વેલી પેલી, સ્નેહે લપેટી વ્હેલી વ્હેલી,
ધસે નિકટ છકેલી ઘેલી,
સ્નેહ ભરેલી રેલી એલી,
ખીલ્યાં પુષ્પો નવીન અપાર,
ભૂલે ભ્રમર ચતુરાઇ હારી, ચલીત મને કો સારી નહારી,
ચુમે ધુમે કળી પ્યારી પ્યારી, મનહરનારી મોહક ભારી, ઉપવન
સદન આ દિસે રૂડું મદન આયુધ ધારી.

ઉમર—કરદે વબાલ કાલ લોગોંમેં ડાલ, મુફત પાયેં જો માલ
હો હમે સબ હલાલ,
જીવટ—અએસી તડપ મારે હમ બેધડક, દેખલે યે કડક જાયે
રૂસ્તમ ભડક,
દાદુ—હી-રે-મો-તી-સઓ સઓ સાલ, સદા મીલે ફીરે લાલોં કે લાલ. ગુપ

સુજાણબા— ૪૭

કર હકીકત વિદીત આવારે શૂરવીર નર લક્ષે ઉતારે,
નહીં કહેવાયે, નહીં સ્હેવાયે, દુર્દૈવનું થયું હાય ! જોર,
લાવ્યો અહીં ચોર મને નિરધારે ! શૂરવીર.
આમ્ર વૃક્ષની કોકિલા [illegible] પડી બાવળ ઝાડ !
તરફડતી [illegible] અતિ તમ પાડ !
રસુમ..શાન્તુતારા કાનુડા વશ [illegible] પતિ તાણી છું દુહિતા. નહીં
ચિત્ત ચોરી અલબેલા છકેલા તમે છટકી ક્યાં
દયાસિંધુ છો ભકત વત્સલ પ્રભુ ચરણ દાસી [illegible]

ચંચલા— ૪૦

ચૂપ હજાર હજાર ધિઃકાર તને ફીટકાર નીમકહરામ,
* * * * ચૂપ.
બુરૂં કરે જેનું લુણ ખાધું તેનું રાક્ષસણી થઇ નીચ,
* * * *
જીવવા ખાતર નાક કપાવ્યું તેં હાય બની બદનામ; ચૂપ.
અધમ કરમ સહું ન હું મર આગળ પાપણી તું;
* * * *
મારૂં પાડુ રાંડ ઉભી દાટું તને કર્યું આવું નીચ કામ. ચૂપ.

રત્નપ્રભા— ૪૧

હાય ! હાય ! લાડિલી કહીં ગઇ, નાથ કંઇ ન કળાય !
કવણ નીચ હા ! હરી ગયો ! મારૂં મન આ ચીરાય ! હાય !
શું રે થયું ! હાય ! શું થશે ? શાંતિ મળે ન જરાય !
કાંતિ હરાઇ મારી સહુ, ભ્રાંતિ મન ન સમાય ! હાય !
ધીર ન લગીર મારી રહે, દાવાનળ પ્રગટાય !
વીલપે જળ વિણ માછલી, ધ્રુજે આ મુજ કાય ! હાય !

નીંદકી માતી અંખીયાં મોરી,
કછુ ન સોહાવે મહેરબાન,
અબ રાખું ગલે લગા.

જાગ.

માકળ— ૫૧

આનંદ આનંદ આજ મારે મન આવો,
આવો આવો મુજ ધર આવો,
રાજ કાજ સુખ સાજ સફળ સકળ મુજનું આજ,
લેઉં પ્રેમ લ્હાવો.

આનંદ.

નિજ પ્રજાની સંગ મજાથી રહી ભુલ્યા શું બંધુને ?
વાહવા પ્રેમ, ભાળ કેમ લેવા પ્રાણ ... ના'વો ? આનંદ.

રઘુદેવ— ૪૪

હરી ! હરી ! હરી લીધું શીરનું છત્ર મારૂં !
ફરી ફરી કયહીં પામું તાત જીવીત પ્યારૂં !
નહીં નહીં નહીં પામ્યો અહે સેવા પ્રસાદી !
રડી રડી રડી રેંજે ધિઃક્ છે હા પ્રમાદી !

માના— ૪૫

ક્યા ઝગડા છાયેજી, સુખ રતિયાં તોહે ના મીલે યાં ? ક્યા ?
ખોટી યે કાયા વારી વે, ખોટી યે માયા વે,
કાહે દુઃખ ભરે લુભાવેજી. સુખ.

લુટારાઓ— ૪૬

ગપ સપ ઉડાવે દીખાવે કમાલ, લુટે દબાવે હજારોકા માલ; ગપ
ભટકાવે ફટકાવે ઝટકાવે પટકાવે, બહેકાવે ફુસલાવે દીખલાવે
ચાલ; ગપ.

દીબરૂ—ચોરોંકે ચોર કરે દુનીયામેં શોર, નહીં ચોરોંમેં મોર
ચોર હમ સીના જોર,

ઉમર—કરદે વબાલ કાલ લોગોંમે ડાલ, મુફ્ત પાયે જો માલ
હો હમે સબ હલાલ,

જીવટ—અએસી તડપ મારે હમ બેધડક, દેખસે યે કડક જાયે
રૂસ્તમ ભડક,

દાદુ—હો-રે-ઓ-તી-સઓ સઓ સાલ, સદા મીલે ફીરે લાલો કે લાલ. રૂપ

મુનાબુબા— ૪૭

ટરે હકીકત વિદીત આવારે શૂરવીર નર લક્ષે ઉતારે,
નહીં કહેવાયે, નહીં રહેવાયે, દુર્દૈવનું થયું હાય! જોર,
લાવ્યો અહીં ચોર મને નિરધારે!— શૂરવીર.
આમ્ર વૃક્ષની કોકિલા જઈ પડી બાવળ ઝાડ!
તરફડતી [illegible] આપશે અતિ તમ પાડ!
[illegible] તુતારા કાનુડા વશ [illegible] પતિ તણી છું દુહિતા. નહીં
ચિત્ત ચોરી અલબેલા છકેલા તમે છટકી ક[illegible]
દયાસિંધુ છો ભકત વત્સલ પ્રભુ ચરણુ દાસી [illegible]

ચંચલા— ૪૦

ચૂપ હજાર હજાર ધિઃકાર તને ફીટકાર નીમકહરામ,
* * * * ચૂપ.
બુરૂં કરે જેનું લુણ ખાધું તેનું રાક્ષસણી થઇ નીચ,
* * * *
જીવવા ખાતર નાક કપાવ્યું તેં હાય બની બદનામ; ચૂપ.
અધમ કરમ સહુ ન હું મર આગળ પાપણી તું;
* * * *
મારૂં પાડુ રાંડ ઉભી દાટું તને કર્યું આવું નીચ કામ. ચૂપ.

રતનપ્રભા— ૪૧

હાય! હાય! લાડિલી ક્હીં ગઇ, નાથ કંઇ ન કળાય!
કવણ નીચ હા! હરી ગયો! મારૂં મન આ ચીરાય! હાય!
શું રે થયું! હાય! શું થશે? શાંતિ મળે ન જરાય!
કાંતિ હરાઇ મારી સહુ, ભ્રાંતિ મન ન સમાય! હાય!
ધીર ન લગીર મારી રહે, દાવાનળ પ્રગટાય!
ફીલપે જળ વિણુ માછલી, ધ્રુજે આ મુજ કાય! હાય!

નીંદકી માતી અંખીયાં મોરી,
કછુ ન સોહાવે મહેરબાન,
અબ રાખું ગલે લગા.

જાગ.

માફબી—

૫૧

આનંદ આનંદ આજ મારે મન આવો,
આવો આવો મુજ ઘર આવો,
રાજ કાજ સુખ સાજ સફળ સકળ મુજનું આજ,
લેઉં પ્રેમ લ્હાવો.

આનંદ.

નિજ પ્રજાની સંગ મનથી રહી ભુલ્યા શું બધુંને ?
વાહવા પ્રેમ, બાળ કેમ સેવા પ્રાણ ... ી ના'વો ? આનંદ.

રઘુદેવ—

૪૪

હરી ! હરી ! હરી લીધું શીરનું છત્ર મારૂં !
ફરી ફરી કયહીં પામું તાત જીવીત પ્યારૂં !
નહીં નહીં નહીં પામ્યો અરે સેવા પ્રસાદી !
રડી રડી રડી રંજે ધિક્ક છે હા પ્રમાદી !

માના—

૪૫

કયા ઝગડા છાયેજી, સુખ રતિયાં તોહે ના મીલે યાં ? કયા ?
ખોટી યે કાયા વારી વે, ખોટી યે માયા વે,
કાહે દુઃખ ભરે લુભાવેજી.

સુખ.

ઠુટારાઓ—

૪૬

ગપ સપ ઉડાવેં દીખાવેં કમાલ, લુટેં દબાવેં હજારોંકા માલ; ગપ
ભટકાવેં ફટકાવેં ઝટકાવેં પટકાવેં, બહેકાવેં ફુસલાવેં દીખલાવેં
ચાલ; ગપ.

દીઆરૂ—ઓરોંકે ચોર કરેં દુનીયાંમેં શોર, નહીં ચોરોંમેં મોર
ચોર હમ સીના જોર,

૫૪

ચપળા—ફત્તે કરી
સુષુમ્ણા—પાછી ફરી
ચપળા—આવ જલ્દી તો બહાદુર ખરી; —ફત્તે.
સુષુમ્ણા—રેહું અરી,
ચપળા—જઇએં તરી,
સુષુમ્ણા—લેઉં પાપી તણા પ્રાણ હરી; ફત્તે
ચપળા—ચંદભાઇને લાવે પટાવી,
સુષુમ્ણા—જો જો લશ્કર સંગે હું આવી, વેર ભરી
ચપળા—નહી ડરી—
સુષુમ્ણા—અસી ધરી—
ચપળા—ફરી ફરી
સુષુમ્ણા—ફરી
સુષુમ્ણા—[illegible]કા શત્રુના કરું જરી જરી. ફતે

સખીઓ—

૫૫

શૃંગાર સજીને તમે સાંચરોને.
રસ રંગે રમાડો રાજ રે કુંવરી કોડે ભર્યાં;
વેણી વાળી ફુલ ગુંથીઆં સેંથે સીંદુર પૂરો આજ રે; કુંવરી
ઓપે અણુવટ વીંછીયા ને પાયે ઝાંઝરનો ઝણકાર રે; કુંવરી
નવલટ ચમકે ચાંદલો જોઇ રીઝે રસિક ભરથાર રે. કુંવરી

ચંદ—

૫૬

એક ગુંથતી કેશ, એક કાજળ દ્રગ સારે,
એક ધરે શીર કુસુમ, એક મુખ દર્પણ ધારે,
નૂપુર ઘાલે એક એક તન વસ્ત્ર સમારે,
કરે અલંકૃત એક કંઠ મણીમય શુભ હારે,
કર કંકણ ભૂષણ કારમાં કોઇ ધરાવે કામની,
રતિપતિને જંગે જીતવા શસ્ત્ર સજાવે ભામની.